

– Nekem arra való, hogy magamból megpróbáljam kiűzni a gonoszt. Ha az ember elég öreg lesz, elkezd a bűneit, a hibáit...

– ...sokat emlegeted mostanában, nem hiszem, hogy ennyire öregnek éreznéd magad.

– De, rettenetesen. Meg fáradtabbnak, mint amennyire kellene. Annyi minden bevallani való volna az ember életében, hogy most már nagyon megpróbálok nem hazudni. Legalább a képbem. Számomra ez iszonyatosan fontos. Mikorra ennyi idős lesz az ember, nagyjából minden elkövethető bűnt elkövet. Akár kicsiben, akár nagyban. Amikor aztán ezekkel elkezd szembenézni, akkor kezdi nagyon nem jól érezni magát.

De miközben festek, ezek a dolgok kezdenek megoldódni, kezdenek távlatot nyitni... És a kígyók, látod, elmennek. Hogy hova jutnak és mit hagynak maguk után, azt nem tudom. Talán riadalmat. De ebben én vagyok otthon – és ez nem mindegy.

Kovács Sándor Iván

Rimay rímcsipkái (Felföldi íróportrék)

Szelence – kemence – Velence

Nógrádnak köszönhető, hogy az 1980-as évek közepén egy salgótarjáni konferencián először próbálkoztam a Rimay-rímcsipkék értelmezésével. A *Disusiones Nogradienses* 1988-ban megjelent, Kovács Anna által szerkesztett kötetében olvasható az első változat, s majd még kétszer kerítettem sort a *Rimay Velencében* újabb kidolgozására. Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs az *Újbold Évkönyv*nek kérte el a *Disusiones*-beli szöveg tömörebb változatát, s közreadtam a harmadik átdolgozást is *Vágy és emlékezet – Kalauzolás felföldi írókhoz* című könyvemben.

Ez a Palócföldnek szánt negyedik újraírás és továbbtömörítés a nógrádi klasszikus írótriász, a Rimay–Madách–Mikszáth szentháromság első tagjának szól. Hódolat a mesteréhez, Balassihoz méltó Rimay Jánosnak, aki rímcsodáinak „csipkéből tekert gúzs”-ával láncolja magához a belémerülőt, s holtáig nem engedi el a „szelence – kemence – Velence” rímkáprázat kelepcéjéből.

Rimay János 1590 júniusában a Csáktornya melletti Vidóc nevű falucskában tűnik fel, s onnan írja Telegdy Pálnak Kisvárdára, hogy „Velencében bemenendő szándéka vagyok”.

A vidóci levél még csak Velencébe „bemenő szándék”-ról tudósít, annál hitelesebben vallanak Velencéről az *En édes Ilonám...* kezdetű Rimay-vers híres hasonlatai:

Mert az te szerelmed engem úgy környülvett, mint pézsmát ó szelence,
Az én szívem kivel szintén úgy hevült el, mint tűz miatt kemence,
Mert te szépségedbe szívem úgy merült be, mint tengerben Velence.

A szerelmes vers *szelence–kemence* rímét átveszi Rimay Bolygó János álnevén írt, 1608. évi verses paszkvillusába is: „mint mercuriommal megtöltött *szelence*, / Hidgyed, hogy keserves leszen az gyümölcse, / Tudod-é, számodra gyült föl egy *kemence*.”

Ha Rimay járt Velencében, az Itáliának s Velencének kijáró áhítattal és készüléttel értelmezhetette az elébe táruló látványt; nyilvánvalóan utazási tanácsok előírásait figyelembe véve. Az itáliai utazások tanának legnevezetesebb akkori teoretikusa Justus Lipsius, a magyar újsztoikusok vezércsillaga volt. Utazási előírásai (*De peregrinatione Italica*) Rimay előtt már korábban ismertek lehettek, hiszen Lipsiushoz írt levele szerint 1592-ben jól ismeri mind Lipsius, mind az éppen Itáliából hazatért ifjú Forgách Mihály báró művét (*De peregrinatione et eius laudibus: Az utazásról és annak dicséretéről*). Nagyon is elképzelhető, hogy szem előtt lebeghettek ezek a lipsiusi intelmek: „a tenger királynő-városában (Velencét nevezem így) nézelődve eltölts egy hetet. Ő, irigylésre méltóan szép, pompás, boldog város! Mégis kevésbé való a mi szellemünknek, mert inkább kedves *Mercuriosnak*, mint *Minervának*.” Lipsius Mercuriost, a tolvajok és kereskedők istenét említve, a színlelésben jártas olaszok ravaszságára céloz („Ravaszok az olaszok” – van ilyen magyar mondás is), s ha beszélhetünk Rimay Velence-motívumainak irodalmi inspirációjáról, „*Bolygó János*” verses paszkvillusának „Mint *mercuriommal* megtöltött *szelence*” sora alighanem Lipsius intelmekre megy vissza. Lipsius ugyanis arra sem felejt el inteni az utazót: „lelked egyetlen külföldinek se nyíljon meg: mintegy *szelencébe* zártan tartsd.”

Az irodalmi ösztönzések még pontosítandók. A „Velencébe bemenő szándék” nyilvánvaló, de az *En édes Ilonám...* Velence-motívumainak tapasztalati valósága és költészete között körültekintően kell mérlegelnünk. Értelmezzük az idézett kulcversszakot soronként és szavanként.

* * *

„Mert az te szerelmed engem úgy környülvett, mint pézsmát ó szelence.”

Radvánszky Béla szerint a XVI–XVII. századi Magyarországon „Az erős illatok között közkedveltségnek örvendett a pézsmá, melyet [...] zománc-

zott arany és ezüst pénzmatartókban vagy pedig úgynevezett pénzmaszago-
lókban tartogattak”. A Thurzó-kincstár jegyzékében az „ezüstmívek” kö-
zött találunk például egy sávosan aranyozott és egy aranyozatlan „ezüstsze-
lencét”.

„Az én szívem kivel szintén úgy bevült el, mint tűz miatt kemence.”

Itt a legközönségesebb kemencéről van szó. Ismerünk több Kemence
nevű magyar helységet is, főként a Felföldön. A Nógrádban honos Rimay
megfordulhatott akármelyik Kemencén, elsősorban az Alsósztrégovához
legközelebbi Hont megyein. A Kemence nevű falvakhoz mért hatalmas
különbséget fejezi ki a régi magyar mondás: „Kemence, Velence, vagy:
„Noha Kemence s Velence”.

A „Kemence s Velence” szólásnak Rimay verséhez és ríméhez csak any-
nyiban van köze, hogy a napi használatú sztereotípiát ötletet adhatott a rím-
hez, és segíthette elfogadhatóvá tenni. Annál is inkább, mert a Velence
„nemcsak a Kemence tulajdonnévvel, hanem [...] a kemence köznévvvel is”
összecseng – mutat rá Csefkó Gyula –; némelyek egyenesen” „ez utóbbival
hozzák kapcsolatba, és a *Kemence, Velence; Velece – Kemence* szólást így magya-
rázzák: »Kemence, Velence. Nagy különbség. Kemence száraz helyen áll,
Velence vízben.«”

„Mert te szépségedbe szívem úgy merült be, mint tengerben Velence.”

A Velence ‘Venezia’ jelentését itt sem kell bizonygatnunk, mégis meg-
jegyzendő, hogy a magyarban a Velence tulajdonnév mellett hasonlóképpen
van *velence* köznévv, mint ahogy van *Kemence* s *kemence*. A *velence* a régi magyar
nyelvben 1. ‘lasnak, pokróc, takaró’; 2. ‘szélvitorla, szélkakas, szélirányjelző
zászló’ jelentésű. A Magyar Nyelvtörténeti Szótár idézi ilyen előfordulásait:
„Világi szerencse, változó velence”; „Olyan a szerencse, mint forgó velence,
nem áll soha egy nyomban.”

A szótári magyarázatot Csefkó azonban kétségbe vonja, s úgy véli: a *forgó
velence* a ‘körhinta,’ a ‘ringlispül’ lehet, mert forgásával mindig változó képet
tárt a néző elé, s kellékei – lovak, gyaloghintók, gondolák, lapmionok –
Velencét idézhették. Igen ám, de a velencének ezt a jelentését Csefkó nem
tudja adatolni, csak emlékszik rá, hogy „némely nyugati nagyváros vurstliját
vagy annak azt a részét, ahol a ringlispülek forognak, a maguk nyelvén
velencének nevezik az ottaniak”. A körhinta „föltehető *velence* neve” tehát
„olasz mutatványosokra utalna”. Kár, hogy egyelőre nem bizonyítható.
Igazolásához az európai és a magyar „vurstlilyelv”, a mutatványos-szókinccs
tanulmányozása vihetne közelebb.

Közelítsünk Velencéhez a *Venus, fajtalan bús...* kezdetű másik Rimay-
vers felől is:

Venus, fajtalan hús, csipkéből tekert gúzs, elméknek bijtorjánja,
Szederjtermészetű, ragadó beszédő bujaságnak oltványa,
Kis gyönyörűséggel, soknak nagy veszéllyel romlásának kormánya!

Ki hihet te szódnak, ha nincs semmi jódnak állandó öröksége;
Minden, ki követett, tőled nyavalyát vett, romlott is békesége [...]

Magadnak tartsad hát azt a bujaságfát körülnyőtt örményeket,
kiből terjesztettél s mind széllyel hintettél fajtalan törvényeket. [...]

A „Szűz Diana” nevében beszélő *Venus, fajtalan hús...* a kurtizán arképe. A *Venus, fajtalan hús...* fajtalan metaforái közül a bojtorján, a szeder, az oltvány s még a bujaságfa is érthető, kettős jelentése a „*csipkéből* tekert gúzs”-nak lehet. A *csipke* a vers növényi ornamentikájába úgy illik bele, ha a szótári adatoknak megfelelően ‘csipkebogyó tövises ága’ vagy ‘tövis, tüske’, ‘tövises ág’ jelentésűnek tekintjük; a „*csipkéből* tekert gúzs” eszerint tövisből, tövises ágból font kötél, nyűg, béklyó. A *csipke* ilyen értelmű használatára maga Rimay szolgált példát. 1629. évi nevezetes irodalmi levelében, amelynek szóhasználata ráadásul a két velencés versre emlékeztet: „Ez könyvbeli olvasáskor oly haszonhozó munkálkodás kívántatik, hogy ez innen gyűjtegethető ámbra, *pézsma*, balsamum kenetnek gyönyörűséges illatát [...] a közöttük sétikáló s járdogáló személy maga is szagolhatná [...] De héjában, aki szerecsen, ugyan szerecsen az, annyi szappant nem vesztegethetnek, mosogathatnak reája, hogy feketesége fehérséggé változzék bőrinek, s csak úgyis ragadnak s akadnak ez könyv intési, tanítási, oktatási szívébe, elméjébe, mint a tövis, a bojtorján és a csipke ragadhat, akadhat az igen megaszott száraz tökben.”

A „*csipkéből* tekert gúzs” ily módon a cifrán felöltözött kurtizán béklyózó hálója, köteléke.

Ami a Velence-motívumok életrajzi-élményi hitelét illeti, Eckhardt Sándor az *Én édes Ilonám...* Velence hasonlatát egyenesen úgy magyarázza: „Rimay 1590. jún. 10-i levelében írja Telegdy Pálnak, hogy Velencébe készül átmenni Vidócról (Csáktornya mellől), tehát látta Velencét, és talán ezen útja emlékekeppen használja ezt a hasonlatot.”

A Velencére vonatkoztatható utalásokat szem előtt tartva, olvassuk el még egyszer az *Én édes Ilonám...* és a *Venus, fajtalan hús...* összehangzó strófáit:

Mert az te szerelmed engem úgy környülvett, mint pézsmát ó szelence,
Az én szívem kívül szintén úgy hevült el, mint tűz miatt kemence,
Mert te szépségedbe szívem úgy merült be, mint tengerben Velence. [...]

*Szerelem, micsoda tövisből szőtt csoda, hegyével sokakat sért,
Mert fogását neki nehezen lelheti, jelesben hol meg nem ért,
Idővel peniglen megérhet eszében, kit okosság jól rá mért.*

*Venus, fajtalan hús, csipkéből tekert gúzs, elmének bojtortjánja,
Szederjtermészető, ragadó beszédő bujaságnak oltványja,
Kis gyönyörűséggel, soknak nagy veszéllyel romlásának kormánya!*

Az egy ciklusba tartozó két vers kiemelt összefüggései is Velence felé mutatnak. A *tövisből szőtt csoda* és a *csipkéből tekert gúzs* ugyanaz a nyelvi szerkezet, és jelentésük is megegyezik, ha a csipkét ‘tövisnek’ tartjuk. Rimay szerelmes versei közül voltaképpen három túlfeszített megaforát, azaz manierista concettót kell egymás mellé állítanunk, hogy az azonosságok és az eltérések jobban kitessenek:

„az szerelemháló felterített kötele” (*Szóltván nevemen...*); „Szerelem, micsoda tövisből szőtt csoda”; „Venus, fajtalan hús, csipkéből tekert gúzs”.

A *Szóltván nevemen...* kezdetű – bizonyos Lidiához címzett – vers „Venus asszony” által mutatott szerelemhálója gyönyörűséges kötelék, s „ésszel, okossággal, vidám józansággal” megoldható „általmenetele”, azaz átszakítása is. Venus istenasszony Lídia személyében még csak ígér és ajánl „egy kegyest”, fel-szóltván a költőt: „légy holtig szerelmese”; itt tehát elviselhető színben kell feltüntetni a szerelmi köteléket. Az *Én édes Ilonám...* már nyílt és boldog vallomás, s bár itt a szerelem „tövisből szőtt csoda”, sokakat megsért hegyével, nehezen is lelhetni fogását, „idővel” mégis „megérhet eszében” annak, akire jól rá mérte „okosság”. A *Venus, fajtalan hús...* „csipkéből tekert gúzs”-a ellenben „elmének bojtortjánja”, ragadó és „szederjtermészető”; kivetett hálójából csak szigorú, ére-nyes önmegtartóztatással szabadulhatni. Ha a két utóbbi vers megaforájának nyelvi szerkezetét tekintjük, nyilvánvaló, hogy csipke helyett írhatott volna Rimay tövist is – mint ahogy éppen azt írt a másik versben –, és így még alliteráció is erősíthette volna a szavak összetartozását: tövisből tekert gúzs, s lehetett volna amott elhasználni a csipkét: *csipkéből szőtt csoda*. A szőtt csipke (a csipkeszövés) még közelebb is áll a csipke-előállítás (a csipkeverés) valóságos műveletéhez. Ha nem merő véletlenről, nem ösztönös variációkról van szó, azt kell hinnünk, hogy a költő – akár tudatosan, akár ösztönösen – „nem bízott” a többértelmű csipke ‘szűrős ág’ jelentésében, s biztosabbnak tartotta az egyértelmű tövis használatát. A *Szerelem*hez tehát tövis került, a *Venus*hoz csipke.*

* Király Erzsébet egyenesen úgy véli: a tövis és a csipke – a „tövisből szőtt csoda” és a „csipkéből tekert gúzs” – mesteri azonosságának-különbségének esete áll fenn: a *szerelem* (a valódi) fájdalommal jár, a *fajtalanság* – csak gerjedelemből születő vagy üzletszerű „szerelem” – pedig puha, hízelgő, hálóba fon, rabbá tesz. Ez tehát a szemtelen, ártó, bojtortjántermészetű viszony; amaz a fájdalom tövisével is sértő igazi kapcsolat.

A csipke itt persze ‘tövis’ jelentést hordoz, de megítélésem szerint bizarrabb asszociációra serkentően megengedi a ‘csipke’ értelmet is: a fajtalan húsú kurtizán, a csipkébe öltözött csábító kéjnő gúzsba köthet.

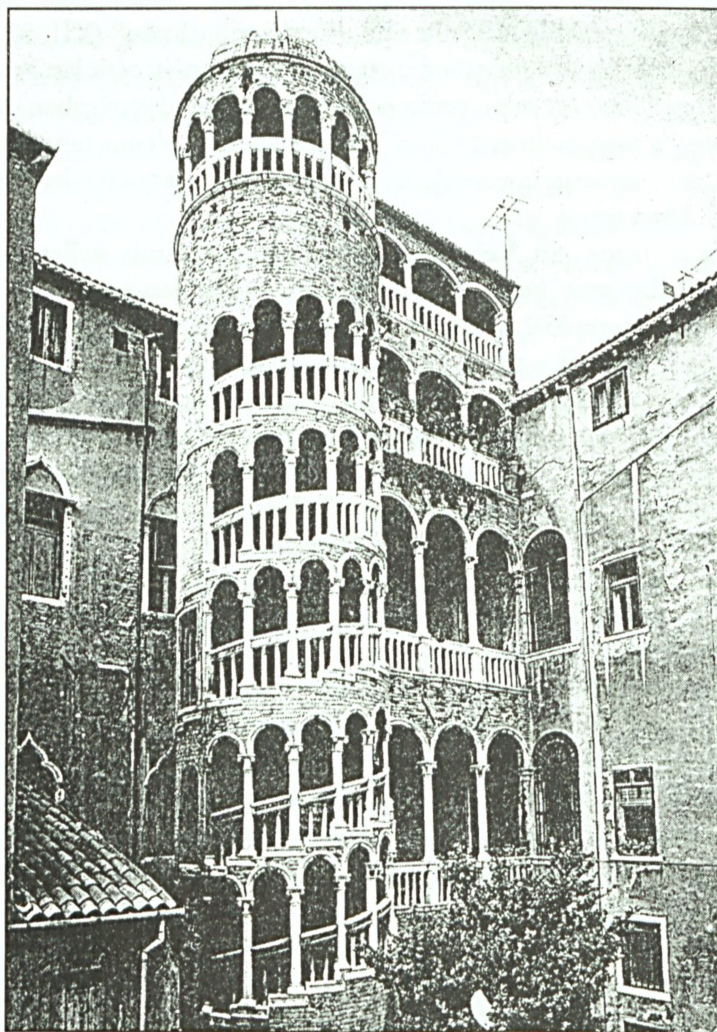
Van-e különbség a *Szerelem* és a *Venus* szóhasználat között? Jóllehet Rimaynak amoda három-, emide egyszerűen kétszótagos ‘szerelem’ jelentésű szóra volt szüksége, a *Venus* mégis vaskosabb-bujább képzetet kelt. Egyrészt mert jó rímelt a *hússal* (nem hiába nevezték – állítólag – az öregedő Széchy Máriát, a „Murányi *Venus*”-t *vén hússnak*), másrészt mert Venus a régiségben rendszerint a testi szerelmet, magát a szerelmi egyesülést is jelenti. Eposza nászjele-netében Zrínyi a szeretőkkel együtt örül „Venus triumfusán” (XII, 50); Bethlen Miklós még nyiltabb vallomást tesz: „egymás szemérmét nem láttuk, sem fogtuk, nemhogy *Venus lett volna*, pedig én úgy égtem mind az ágyban, mind itt a kertben, hogy a mag is elment tőlem”. A fajtalan húsú Venus tehát kétségkívül a kurtizán, aki „szederjtermészetű, ragadó beszédű bujaságnak oltványa”, akitől „nyavalyát” lehet venni.

Ha Rimay János járt Velencében, kurtizánokat látnia kellett; mindig is annyiféle kínálat volt belőlük! Gondoljunk a Bethlen-önéletrész Velence-elbeszélésében szereplő Luciettára, aki „meghallván az Ave Mariára szokott harangozást”, előkapja a párna alól az olvasóját, és odaszól a hasán munkálkodó Istvándi Istvánnak: „Láss ahhoz te, én ehhez”; vagy arra a sziréncortigianára, aki az állhatatos Sándor Istvánt szólongatta énekével egy százzal később: „Jer fel, idegen! Jere fel, én szívem, / Én néked megmondom, mi a szerelem...” „Io non voglio sapere” (Nem akarom tudni) – válaszolt a tántoríthatatlan vándor, pedig nagy kísértésnek volt kitéve, mert a velencei kurtizánok „Estve felé, egészen felfedezett [=kitakart] mellyel, két gyertya közé az ablakjokba helyeztetik magokat, s az idegeneket, kik reájok függesztik szemeket, nyájas szavakkal magokhoz édesgetik”. Rimay János sem igen akarhatta megismerni a velencei kurtizánok szerelmét. Tiltották azokhoz a közeledést Lipsius utazási intelmei is. A fajtalan Venust leíró „retorikai gyakorlat (Eckhardt nevezi így) festőien pontos, hiszen az akkori Luciettáknak a divatos velencei csipkét is hordaniuk kellett. A kurvás Istvándi István Luciettája „távol, fátyolboríték alatt, egy ház szegletinek veté a hátát”, miközben Istvándiék elindulnak Velencéből. (Mintha a velencei Carpaccio híres képét látnánk: *Két kurtizán*.)

Íme a csipke: a fátyolboríték. A kurtizánok és csipkék Velence attribútumai. Ha Rimay „csipkéből tekert gúzs” a „tövis” jelentést akarta is érvényre juttatni, ezt ma már szinte senki sem hallja ki a versből. Velence valóságos díszletei között különösen nem.

Hadd mondjam el, milyen felzaklató pillanatban merült fel bennem ez a Rimay-concetto, a „csipkéből tekert gúzs” Velencében; és hogy a hatalmába

kerítő élmény miként sokszorozta meg a csipkével összekapcsolható képzetársításokat. Amikor 1982 november elején Velencében bolyongva a kis terekre leszálló esti szürkületből hirtelen elém lobbant a Palazzo Contarini erkélyes tornyának felszökő fehér csipkés lépcsősora, Rimay versével értelmeztem a látványt. A Contarini-palota lépcsőtornya, a Scala del Bovolo mint „*csipkéből tekert*” tünemény kanyargott felfelé, a néma csodálat gúzsába kötve a rátekintőt.

„Csipkéből tekert gúzs”
(A velencei Contarini del Bovolo palota lépcsőtornya)

Pogány Frigyes *Velence* című könyvét idézem: „A Campo Manintól délre, annak közvetlen közelében a Palazzo Contarini del Bovolo kerti homlokzata meglepetést tartogat számunkra. A XV. század közepéről származó, majd 1500 körül részben átalakított palotához – az udvar felől – Giovanni Candi lépcsőtornyot épített. A korai reneszánsz formálású árkádos csigalépcsőhöz minden emeleten rendkívül könnyed hatású, hasonló típusú loggia csatlakozik. A lépcső elrendezése [...] Velencében mégis szokatlan, különösen ilyen magassággal kialakítva. Ennek ellenére a könnyed, levegős, árkádos architektúra s nem kevésbé a fehér márvány és vörös téglá élénk szíkontrasztja helyivé, velenceivé avatja az alkotást.”

Rimay költői sűrítése, a „csipkéből tekert” képzet éppoly pontosan fejezi ki a látványt és a velencei hangulatot, mint az építészet esztétája. A „csipke”, a „csipkéből tekert” nekem a fehér csipkedíszes velencei árkádos lépcsőtornyot, a velencei palotákat is jelenti.

De nyissuk ki a szelencés sort is:

„Mert a te szerelmed engem úgy környülvett, *mint pézsmát ó szelence.*”

A *szelence* mint ékszerdoboz vagy mint *szépitőszert* tároló dobozka, ma is az egyik legkelendőbb velencei dísz tárgy. Rimay versének *velencei ó szelencéje*, azaz régi, értékes szelencéje *pézsmát* „vett környül”. Köztudomású, hogy a pézsmasma „kenőcsszerű, vörösesbarna színű, átható szagú anyag, amelyet az illatszeriparban használnak”. Ez az illatszer-alapanyag az Ázsiában honos pézsmaalat egyik mirigyéből nyerhető, a görögök és rómaiak még nem használták, de a kínaiak igen; lexikonadat, hogy „Európában az arabok és Marco Polo révén ismerték meg”. Szelencét magam is vásároltam Velencében; hogyan hozhattott volna haza onnan szelenceajándékot egy muraközi vagy nógrádi Ilonának, Lídiának Rimay János, aki később is oly leleményes portái bevásárló volt. Konstantinápolyban vásárolt például „egy kerekded skatulácskát”, „szaruszelencéket”, „egy aranyas hímes skatulát”, „másik ezüstös hóldos hímezett skatulát” és „fülbevaló függőcskéket”, no meg egy „oculárt”, mert ekkorra már harminc év telt el a Vidócról Velencébe menetel óta.

* * *

Pézsmás illatszerek, szelencék, csipkék, kurtizánok, csipkedíszes paloták: ez Velence, a mindenkori Velence. Aki a város-csodának ezeket a jellemző jegyeit emeli ki, vagy ezekre képes irányítani figyelmünket, az vagy járt Velencében vagy íróasztalánál is tévedhetetlenül rálelt a legfeltűnőbb attribútumokra.

Ha Rimay netán mégsem tudta véghezvinni „bemenő szándékát”, akkor is többet, lényegesebbet látott meg Vidócról Velencéből, mint Bethlen

Miklósig és a XVIII. századi Kiss Istvánig bárki más a magyar irodalmi régiségben. De még ezektől a remek tollú magyar Velence-leíróktól is elkülönözi a költői hozzáátétel, a vízen lebegő városkirálynő rímekkel való felékszerezése: *szelence – kemence – Velence!* Ennek a hármas tiszta rímnek a költészete Velence látványánál titkosabb esztétikumát fejezi ki. Velence-rímeivel Rimay költészetté lényegíti a várost. Ha poétikailag fejezte volna ki, amit a Velence-rímek boldog harmóniája sugall, nem juthatott volna más következtetésre, mint *A rím védelmében* (1603) szót emelő angol kortársa, Samuel Daniel: „És ami rímünket illeti (mely a mérték mindeme művének többlettökélye még, olyan boldog harmónia, ami felülműl bármely más, az antikvitásban lelhető arányosságot), a rím több keccsel jár, és több gyönyörűséget nyújt, mint bármely pusztá ütem.” Kosztolányi Dezső is úgy definiálja a rímet, mintha éppen Rimay mesterművéről s annak titkairól szólna: „Csodálatos kábítószer [...]. Eltereli a figyelmet a lényegről, hogy végül igazán a lényegre terelje. Érzéki varázslatával álomba bűvöli a hétköznapi értelmet [...]. Kialszik a felső öntudat, mely csak felületes tényeket vehet észre”; „Egy rím mindig elárulja, hogy az, aki megzengeti, művész-e vagy kontár. Vannak olyan rímek, amelyekben egy egész kedélyvilág, egy egész világszemlélet megmutatkozik. Vannak hősi rímek, édes rímek, keserű rímek, fanyar rímek, vidám rímek s halálosan szomorú rímek is.” Rimay Velence-rímeit Kosztolányi terminológiájával talán „édes rímek”-nek, mámoros, bódító rímeknek nevezhetnénk.

Édes zenéjük végig is csendült a magyar költészet történetén: öntudatlanul vagy tudatosan követték, felfedezték vagy elorozták (1904-ben ugyanis megjelent a velencés vers a Radvánszky-kiadásban); hatása mindmáig dokumentálható.

* * *

Négy évszázad magyar műköltészetének folyton gazdagodó Velence-rímpéldatárát (a népköltészetből is szemelgetve) írásom korábbi redakcióiban Thordai Jánostól és Nyéki Vörös Mátyástól Keresztury Dezsőig és Kabdebó Tamásig dúsan dokumentálhattam. Hadd idézzem itt csak a XX. századi magyar líra három nagy rímvirtuózát, Tóth Árpádot, Kosztolányi Dezsőt és József Attilát; kiragadott rímek helyett teljesebb szöveggel:

Merengés, ó, merengés, mélyén a csöndes éjnek
Rejtelmes látcsövünk, szelíd kristályú *lencse*,
Mért néz ma rajtad újra a csüggedt, árva lélek,
Kutatva: sorsa éjén arany planéta *leng-e?*

Merengés, ó, merengés, oly irral telt *szelence*,
Mínővel látni kenték szemük varázsló vének,
Hogy szirtek rejtett kincsét előttük *megjelentse*,
Ő, mért mutatsz megint fényt a lélek bús szemének?

Merengés, ó, merengés, hisz hazugok a fények,
S mint sós lehű lagúnán a cifra, vén *Velence*,
Csak ringasz renyhe tükrén a könnyek tengerének –,

A rétlen búsulótól elfordul a *szerencse*,
És meg nem könnyörülnek őrajta semmi mélyek,
Sem fenn az égi szférák őnéki nem zenélnek...

(Tóth árpád: *A Merengéshez*, 1916)

Farsangban legvidámabb volt *Velence*,
és legvadabbul járta egykoron,
Táncolt, dalolt a boldogság *kegyence*,
Álarcban, mint valami víg toron.
Mit rejtett még e gyémányos *szelence*?

(Kosztolányi Dezső Byron-fordítása: *Beppo*, 1920)

Engem nem hívnak Párisok, *Velencék*,
Hol mint szökőkút, gyöngyöz életár,
Reám hazám tarolt mezője vár
Ő, csak tarolt ne volna! én is mennék.

Talán, talán úgy én is ott lehetnék.
De itt aszott a tépdesett határ
S hiába hullatom könnyűm le, már
Nem sercen fű és nem libegnek lepkék,

Mert Istenúr, hogy szántsá, bérre vár
És semmim sincsen, amivel fizetnék,
És hitem összedől, mint kártyavár:

Jaj, Sorsunk elvesztette bús *lelencét!*
És szívem sincs, odaadtam régen már
Egy szőke lánynak e fakult *szelencét*.

(József Attila: *Szerelmes, keserű hazafiság*, 1922)

Te régi századok *lelence*.
Azúr, aranyló, mély *medence*.
Gyémántokkal rakott *szeleence*.
Ha nem leszek, mondd, elfeledsz-e, *Velence*?

(Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél rímei*, 1930)

Ezek a rímek „pompázatosak” s olykor díszítő „betoldások” – mondja Kosztolányi *Beppo*-fordításáról Rába György. Kosztolányi alteregója az *Esti Kornél rímeiben* oly közel hajol Velencéhez, hogy bizalmasan tegezi a várost. Jékely Zoltán Kosztolányi követője, egyszersmind az első a Nyugat harmadik nemzedékéből, aki a hagyományos Velence rímeket megpróbálja elidegenítõn mással helyettesíteni. (*Az éjféli Velencéhez* 1937):

Most hát ismerlek, szép *Velence*,
ez az éjféli megmutatott.
Vajjon otthon, a *nagykredencben*
érezik-e a képeslapok,
hogya ma lettél enyém, *Velence* –?

Errõl az idegenforgalmas, nászútcélpontos Velecérõl az olcsó anziksz, a postázható látvány, az otthoni üveges nagykredendre kitűzhető levelezõlap az emlék. A *Velence – nagykredencben* „keserű” rím, szándékosan érdes, csikorgó asszonánc; ironikus köznapiasítás a sok velencés rímédesség után, kísérlet a rímtoposz búvkörébõl való kitörésre. De felemás kísérlet, mert Jékely, a tiszta rímnek maga is virtuóza – megint követve Kosztolányit („Ó, égi rózsa, lágy aróma, / ó, Róma, Róma, Róma, Róma”) ilyen megoldásra képes: „csupa kő, csupa kút ez a Róma, / csupa sírbolt és csupa *rom-aróma!*” És megadón, önfeledten mégiscsak besétál a Velence-rímhagyomány mézes csapdjába:

Velence, Velence
tengerek *lelence*,
emléked szívemben
gyönyörű *szeleence*.

(*A velencei noteszból*, töredék 1939)

Fatális rímmel van dolgunk. Oda érteztünk vissza, ahol a *szeleence – kemence* – *Velence* rímek történeti szemléjét elkezdte: a Velencéhez képest „kemencényi” falucskákhoz, a muraközi Vidócra és a nógrádi Alsósztrégovára.